

YAROSLAV POLISHCHUK

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ ПРОЄКТ
І СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У східноєвропейському культурному просторі постмодернізм має особну історію. Це безпосередньо пов'язано зі статусом відповідної цивілізації, що має виразні ознаки постколоніальної кризи й дезорієнтації. Пострадянські країни, що виникли на підставі розпаду Радянського Союзу в 1990-1991 роках, виявилися не готовими до „повноформатного” сприйняття постмодернізму. Тому-то його засвоєння відбувалося спорадично й несистемно, що врешті й визначило обмежений вплив постмодернізму на культурно-мистецький розвиток тих країн, які щойно під кінець XX століття визволилися від колоніальної залежності.

Із плином часу постмодерний проєкт усе більше втрачав привабливість в очах пострадянської людини, оскільки виявився не спроможним адекватно передати стан суспільства в цілому і стан ментально-психологічного переходу зокрема. З'явилися голоси про передчасність цієї філософської концепції (для локальних умов, звичайно), а навіть про смерть постмодернізму¹. Прикметно, що подібної реакції зазнали спро-

Prof. dr hab. YAROSLAV POLISHCHUK – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii, Instytut Filologii Rosyjskiej i Ukrainkiej, Zakład Ukrainistyki; adres do korespondencji: al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań; e-mail: yarpol@amu.edu.pl, yaropk@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9081-7900>.

Prof. dr hab. YAROSLAV POLISHCHUK – Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Modern Languages and Literatures, Institute of Russian and Ukrainian Philology, Department of Ukrainian Studies; address for correspondence: al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań; e-mail: yarpol@amu.edu.pl, yaropk@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9081-7900>.

¹ Ще наприкінці 80-х років XX ст. з'явилися чіткі типології постмодернізму в дослідженнях західних учених. Так, американський літературознавець Ігаб Гассан сформулював систему ознак, що характеризують постмодерніську культуру й мистецтво (Hassan).

би експлікації постмодерністського мистецтва також у країнах Центрально-Східної Європи. Про це переконливо свідчить хоча би дискусія польських літературознавців, які ще в 90-ті роки ХХ ст. говорили про неорганічність постмодернізму на вітчизняному ґрунті, а відтак висловлювали сумнів щодо продуктивності цієї естетичної течії, як-от Александер Ф'ют (Fiut 324) чи Тереза Валяс (Walas). Із не меншим успіхом тезу неорганічності західної інтелектуальної течії можна застосувати щодо країн, що виникли на руїнах Радянського Союзу, адже вони сприймали західну культуру з певним часовим запізненням та значеннєвим зміщенням, що безпосередньо відбилосся на якості такого сприйняття. Як би там не було, про східноєвропейський постмодернізм дослідники пишуть із певними застереженнями. Характерне зміщення акцентів, коли віддають перевагу формулі *постмодерн* над *постмодернізм*. Це дуже вимовна заміна, адже вона приховує неможливість чітко визначити поняття. Говорячи ж про постмодерн, дослідники проблеми ставлять питання ширше і вказують на часові рамки, тоді як художня творчість у цих рамках може оцінюватися неоднозначно і не конче причетна до постмодернізму. Саме так учиняє Михаїл Епштейн, характеризуючи сучасну російську літературу (Епштейн), або ж Роксана Харчук в аналогічній праці про українську прозу (Харчук). У такому ж ключі Тамара Гундорова говорить про транзитну культуру, яка стала визначальною в нашому житті (Гундорова, *Транзитна* 10).

Автор цієї статті також ухиляється від категоричних висновків. Однак твердження про занепад постмодернізму та його невідповідність до мистецьких практик пострадянського простору, які нерідко лунають в останні роки, потребують уважної аналітичної верифікації. У цій статті запропоновано з'ясування причетності постмодернізму до переломної ситуації кінця ХХ – початку ХХІ століття на прикладі сучасної української літератури. Предметом рефлексії автора є вичерпаність постмодернізму – як філософської доктрини і як естетичної практики. У контексті сучасної української культури, яка важко виходить зі стану колоніальної амнезії, постмодернізм не став універсальним явищем. Він з'явився в 1986-1991 роках як відповідь на популярний на Заході світогляд. Згасання постмодернізму варто пов'язувати з подіями 2013-2014 років, коли українська культура й українське суспільство перейшли у

Проте накладення цієї матриці на український (чи також – російський, польський та ін.) постмодернізм наочно показує вибірковість засвоєння цієї естетичної парадигми на Сході Європи.

нову фазу існування. На тлі критики постмодерністського проєкту, що звучить у виступах українських інтелектуалів (*Епоха*), сучасна література повертає собі авторитет як суспільно заангажована інституція.

Українська версія постмодернізму стала можливою тільки за умов незалежності України. Якщо зрівноважити різні оцінки, це відбулося між 1986 та 1991 роками. Тамара Гундорова пов'язувала народження постмодернізму з Чорнобильською катастрофою (перша з названих дат) та її непрямыми наслідками, що дискредитували радянську культурну модель та захистили простір для нової, альтернативної – й саме цю нішу зайняли адепти постмодерністського світогляду (Гундорова, *Після-чорнобильська* 37-42). Очевидно, можна завважити окремі впливи у літературі 60-х років ХХ ст. та пізніше, проте в обставинах несвободи не могло бути й мови про повноцінну адаптацію західних естетичних практик, які тоді були маловідомими й жорстко цензурованими в Радянському Союзі. За оцінками Марка Павлишина, становлення постмодернізму на українському ґрунті варто розглядати у зв'язку з народженням держави та зміною статусу національної культури, яка відтак починає дистанціюватися від власної колоніальної спадщини та – через іронічне обігрування стереотипів і утертих національних максим – звільнятися від неї (Павлишин 213-214). Той-таки науковець чітко назвав основні ознаки постмодернізму, які, на його думку, цілком органічно наклалися на український культурний ґрунт доби міжчасся. Це зокрема:

- 1) реакція на невдачу модерністського проєкту та руйнування його авторитету;
- 2) самовідчуття суб'єкта “після” історії, поза процесуальним часом;
- 3) радикальна скептичність супроти будь-яких систем, зокрема ідеологій;
- 4) виявлення нестабільності й умовності всіляких значень через іронію та гру;
- 5) руйнування меж високої та популярної культури;
- 6) не аналіз, а деконструкція й розвінчання ціннісних систем, акцентування на їхній відносності (Павлишин 214).

Постмодерністський рух виявив характерний дух свого часу, проте його функції на Заході та Сході Європи виявилися дуже відмінними. Західні інтелектуали (передусім французи Мішель Фуко, Ролан Барт, Жак Дерріда) бунтували супроти надмірної раціоналізованості світу, а в гуманітарних науках та мистецтві – проти усталених систем та ієрархій, які блокували подальший вільний розвиток думки (*Postmodernizm*). На

Сході Європи ситуація була радикально відмінною, адже після розпаду комуністичної тоталітарної системи з її ідеологічною одновимірністю, політичною заангажованістю та загальною цензурою з'явилася реальна свобода думки і слова, став можливим вільний обіг ідей та ідеологій. Однак, як показав досвід 90-х років, не загроза загубитись у цій ліберальній вседозволеності стала найвідчутнішим гальмом розвитку, а велика інерція стереотипного мислення, старих підходів, утертих практик, винесених із епохи СРСР. Завдання деконструкції західного раціоцентризму в умовах посткомуністичного суспільства зовсім не виглядало першочерговим, воно радше уподібнилося моді й було короткочасним захопленням.

Дискурсивні відмінності двох моделей постмодерністської свідомості (західної та східної) виходили, по-перше, з попереднього досвіду, а по-друге, з характеру його рефлексії, який був радикально різним у цих випадках. Оскільки західний постмодернізм настав після модернізму та був його логічним запереченням/розвитком в еволюційному плані, остільки на Сході Європи він не міг спертися на досягнення модернізму й шукав відповідних заміників. Опора на мистецтво попередньої доби (соцреалізму) не могла бути задовільною альтернативою, вона накладала вузьку рамку на саме розуміння постмодернізму – як філософської парадигми та естетичної пропозиції. Це й обумовило своєрідність ситуації, в якій постмодернізм поступився перед постмодерном. Інакше кажучи, можна в цьому випадку говорити про «розмитий постмодернізм» (*Co dalej* 193), як це роблять польські літературознавці. Подібну характеристику дає цьому явищу Юрій Андрухович, який уникає конкретного визначення поняття щодо своєї творчості (Андрухович 56-57).

В умовах посттоталітарної дійсності система пріоритетів виявилася радикально відмінною, що так само стосується переакцентування постмодерністської парадигми знань. Руйнування радянського метанаративу частково збіглося з тим процесом, який діагностував щодо Заходу Жан Франсуа Ліотар (Ліотар 61). Проте західні постмодерністи усвідомлювали – як актуальний запит свого часу – необхідність переосмислення провідних цінностей модерну, себто ідей розуму, прогресу, свободи. Некритичне перенесення таких процесів на ґрунт посттоталітарної культури не було можливим. Власне кажучи, вже у 90-ті роки ХХ ст. (а в той час згадану працю Ліотара добре знали й широко цитували) справа дійшла до некоректних оцінок, у яких урівнювався стан суспільства після падіння комунізму зі станом західної цивілізації. У цьому

контексті найгострішу актуальність здобула потреба деконструкції вітчизняної матриці тоталітарної свідомості та похідних від неї естетичних кліше, що стали улюбленим предметом іронічного обігрування для українських постмодерністів. Таким чином, мотиви бунту пострадянських інтелектуалів виглядали цілком інакшими, ніж на Заході: суспільство, щойно інфіковане свободою, потребувало не визволення з раціоцентричних систем та культу високої культури, а передусім – звільнення від тотальної “совковості” як суспільно-культурної матриці, яка надовго засіла в головах людей. Саме цим пафосом жила постмодерна гра, запропонована в романах *Рекреації* (1992) та *Московіада* (1993) Юрія Андруховича, – творах, які вважають основою української версії постмодерну. Такі ж тенденції позначилися на інших знакових виданнях того часу, як-от: *Польові дослідження з українського сексу* (1996) Оксани Забужко, *Воцек* (1998) Юрія Іздрика, *Непрості* (2002) Тараса Прохаська тощо. Про цілеспрямовану деконструкцію західної культури ще в 90-х роках, та й на початку XXI століття не йшлося. Адже в той час культура Заходу в її цілісному (тобто, не цензурованому, як раніше) вигляді нарешті стає доступною в Україні в повному розумінні: з’являються численні переклади художньої, філософської, науково-популярної літератури, влаштовуються художні виставки, концерти тощо. Відбувається поступова адаптація України до життя в культурно відкритому світі. Українське суспільство переживає першу хвилю рецепції західної культури, яка раніше, нагадаємо, була відома лише вибірково, пропущена крізь сито комуністичної цензури.

Нині можна оцінювати експлікацію постмодерністських практик із певної часової дистанції. Можна також зробити попередні висновки, які не претендують на вичерпність, але зазначають особливості соціокультурної ситуації після занепаду комунізму. *По-перше*, український постмодернізм не має власної філософсько-світоглядної основи, що робить його продуктом своєрідної гідропоніки, тобто некритично перенесеним на вітчизняний ґрунт закордонними овочем, який так і не зумів адаптуватися до місцевих умов. *По-друге*, саме українське суспільство в умовах трансформаційного переходу не виявило тотального затребування на постмодернізм – він був потрібен лише як чинник мобілізаційного характеру, себто сприяв дискредитації радянської моделі культури, а також указував на існування альтернативи. *По-третє*, постмодерністський світогляд із його тотальним скепсисом (чи навіть нігілістичними ознаками), що віддзеркалює свідомість західного ліберально-інтелек-

туального середовища, пересиченого, втомленого і змученого високою культурою епохи модернізму, увійшов у конфлікт із завданнями творення власного національно-культурного простору, які разом зі здобуттям незалежності виразно актуалізувалися в Україні. Цей конфлікт набуває загострення й стає все більше відчутним ув останні роки. Якщо постмодернізм культивує скепсис, іронічність, необов'язковість та альтернативність істини, то український національний дискурс виявляє цілком протилежні інтенції, виражаючи потребу ідеології ствердження, акцентації, націє- і державоорієнтованості. *По-четверте*, варто брати до уваги серйозні аргументи колоніалізму/постколоніалізму, оскільки перехід до статусу “пост-“ колишніх радянських республік виявився не тільки надто затяжним, але й суперечливим, хворобливим, із зигзагоподібним ритмом (Matejko 110-111). Надто оптимістичними виявилися прогнози 1990-х років щодо стрімкого переходу до постколоніальної культурної моделі, яка, на думку окремих експертів, могла би органічно співдіяти з постмодерністськими культурними практиками, іронічно обігруючи радянське минуле, а водночас долаючи (терапевтично пропрацьовуючи) травматичний для українців досвід власної маргінальності та загумінковості в сучасному світі з його усталеними пріоритетами, гострою конкурентністю та запаморочливою динамікою розвитку. Проте “щось пішло не так”, точніше, не так склався рух із обох боків, що значно звужувало імовірний сектор постмодернізму на нашому ґрунті. З одного боку, український державотворчий проект був істотно загальмований, а навіть заморожений, що позбавило певності національну культуру й залишило її у статусі невизначеності, розгубленості й дискримінації (зокрема щодо російської, яка надалі домінувала в суспільному просторі цілого регіону). З іншого боку, виявились живучими колоніальні практики, вони зазнали мімікрії й відродилися в інших формах, проте незмінно сковували та гальмували народження вільної постколоніальної свідомості, яка мала стати гарантом успішного суспільного переходу й цивілізаційної трансформації.

Постмодерністський світогляд виявився нестійким через свою схильність піддавати сумніву все, що стало основою європейської інтелектуальної парадигми новітньої епохи. Тому-то постмодернізм реалізував як імовірні, так і цілком реальні загрози руйнування кордонів філософського мислення та розмивання меж морально-етичних засад сучасного західного світу. У цьому його неоднозначність і межовість чи, можливо, демонічна підступність, як дехто вважає: замість обґрунтування плюра-

льності сучасного світу постмодернізм постулював відмову від критеріїв, що обернулася всездозволеністю та балаганом в організації суспільного життя. У цьому постмодерна філософія небезпечно наблизилася до марксизму: замість осмислювати та пояснювати вона спробувала конструювати та вказувати смисли, мимовільно перетворюючись на апологію імморалізму та цинізму. Відмовляючись від ідеологій, постмодерністи тим самим створювали неоліберальну пропозицію, яка не може витримати тиску в умовах посттоталітарного суспільства, перетворюється в ідеологію меншини та маргінальності, а за певних умов може бути інструментально використана в зовсім невластивому для неї форматі. Так, ревне сповідання неоліберальних цінностей може призвести до космополітичної диктатури, спровокувати нехтування численними відмінностями – релігійно-конфесійними, расовими, національними, гендерними тощо (Лосик 270).

Однією з найбільш небезпечних засад постмодернізму стала нівеляція культурної традиції, заперечення спадку минулого та культурних авторитетів. У художній літературі це веде до ризикованого, а нерідко і згубного відривання від властивого ґрунту: творчість стає самодостатньою та самоізолюваною, а також утрачає суспільний резонанс. Мабуть, такого ефекту різною мірою зазнали молоді творці української літератури нового тисячоліття. Розрив із традицією – це той кошмар, який переслідує європейську культуру упродовж усього двадцятого століття. Не так важливо, чи він ставався з причин зовнішніх (війни, депортації, революції, репресії), чи внутрішніх (авангард, конфлікти поколінь тощо). Втрата традиції завжди боляче вдаряла, передусім по національній ідентичності, розмиваючи та заперечуючи її. У випадку молодих національних культур, як-от українська, це особливо відчутно. Пошук власної традиції в умовах сучасного глобалізованого світу та численних зовнішніх загроз перетворюється на стратегічно важливу функцію художньої літератури, яка не тільки виявляє її властиву природу, а й протидіє розмиванню ідентичності. Саме через мистецтво найбільш ефективно передається цей зв'язок, який переростає у пам'ять культури. На думку Астрід Ерл, збереження (конденсація) такої пам'яті є особливою місією літератури (Erll 144-145). З іншого боку, відмова від цієї місії дискримінує саме призначення літератури, хоч якими би мотивами це не пояснювалось.

Постмодерністська філософія справила не тільки продуктивний вплив на кондицію суспільного життя, а й призвела до численних девіа-

цій, толеруючи або й виправдовуючи їх. Приклади міжнародного тероризму, гібридних конфліктів, що іноді переростають у відкриті війни (як-от та, що точиться нині на Сході України), – надто переконливі, щоб на них не зважати. А між тим?, ідеологічно ці явища тісно пов'язані з постмодерністськими засадами свободи, плюральності, деканонізації та дезієрархізації в цивілізаційно-культурному просторі. Це дає підстави говорити про поразку постмодерністського проекту влаштування світу. Принаймні з української перспективи, якщо апіорно прийняти факт поширення цього проекту й абстрагуватися від аргументів включеності/невключеності України в постмодернізм. Розв'язана на Сході України війна, що стала доконаним фактом в Україні 2014 року, схиляє до висновку, що ідеї множинності й рівновартості різних пропозицій (ідеологій, релігій, цінностей) досягли свого абсурдного глухого кута, перетворюючись у предмет пропагандистських маніпуляцій. Досить було наївно повірити в західну ліберальну пропозицію, як довелося отямитись у ситуації з новими жорсткими домінантами, які диктує саме життя. Для України таким шоком цивілізаційного розвитку стали події в Криму та на Донбасі, що довели успішність маніпулятивних технологій, породжених у рамках постмодерністського проекту. Це вплинуло на знеохочення (принаймні, багатьох, у тому числі й провідних інтелектуалів) щодо постмодерністських ідей, що втрачали привабливість у світлі їхньої аберації в реальній дійсності. Топос війни, вживлений у свідомість, спонукає повертатися до мислення в категоріях “або/або”, а не “і/і”, як навчали постмодерністи, і з цим нічого не вдієш.

Про те, що умови війни заперечують провідну ідею постмодерністської концепції світу у принципі, переконливо писав Емануель Левінас. Цей філософ чітко вказував на загрози зміщення смислів, які несе з собою війна, що порушує звичний порядок речей і змушує до мислення в категоріях взаємного заперечення. Він, зокрема, так обґрунтовує свою позицію:

“Образ буття, що проявляється у війні, може бути визначений за допомогою поняття “тотальність”, поширеного в західній філософії. Індивіди в умовах війни стають простим інструментом сил, що ними керують без їхнього відома. Свій сенс індивіди черпають у цій тотальності, поза якою їх не досягнути. Одиначність кожного присутнього постійно приноситься в жертву майбутньому, покликаному визначити його об'єктивний сенс. Оскільки береться до уваги тільки підсумковий сенс, то лише останній акт здатен змінити істоти в їхньому бутті. Вони – те,

чим стають в епопеї, набуваючи пластичних образів” (Левинас 66-67).

Про шкідливі наслідки постмодерністської філософії для сучасного українського суспільства гостро говорить Оксана Забужко, критикуючи авторитетів французької інтелектуальної еліти II половини XX століття. Логіка її міркувань викликана тією спритною підміною понять, яка стала в сучасному світі через неспівмірність західної ліберальної думки (з попереднім її відреченням від усіляких тоталітарних практик, додаймо при нагоді) та неоімперських тенденцій у пострадянському регіоні, що надалі відзначається нестійкістю та незрілістю демократичних інституцій. Принципи вільного вибору, задекларовані в постмодерністській думці, обернулися в цьому контексті на свою протилежність – симуляцію вибору та уникання відповідальності. Так, гасла Жака Дерриди “позатекстової реальності взагалі не існує”, “смісл і мова відкриваються нам тільки завдяки письму” (Деррида 313) були довільно перенесені поза окреслений контекст їхнього висловлення. Діалектику міркування філософа взагалі знехтували, зате спритно використали двозначні місця його теорії, як-от ідею про відсутність чистого означуваного та „цілий ряд різних відношень, залежно від того, яка частина означуваного прикидається нерозчинним шаром означуваного” (Деррида 315). Звідси – крок до визнання злочину як “висловлювання про злочин”. Сприйнята з прихованим цинізмом, така теза може вважатися підставою, що припускає можливість злочину і, в кінцевому підсумку, легітимізує сам факт, виправдовує його, хай і з певними застереженнями. Релятивізм, що був проголошений як великий здобуток вільної інтелектуальної думки на Заході, виявився небезпечним плодом пізнання добра і зла. Адже його змогли використати для своїх цілей противники постмодернізму й глобалізму, причому досить-таки ефективно.

Ще одна теза Забужко варта уваги в контексті критичних оцінок постмодерністського проєкту. Українська письменниця і філософиня стверджує, що поширення ідей постмодернізму в сучасному світі, зокрема на Заході, стало нездоровою реакцією на кризу гуманізму, що її переживала цивілізація після Другої світової війни. Постмодернізм – „відверто боягузлива спроба західної культури втекти від відповідальності за скоєне – за зраду гуманізму. Тож і не дивно, що в такому вигляді він виявився ідеальною ідеологією для диктатури доби цифрових і телекомунікацій...” (Забужко 392).

Хижацька політика сучасної Росії, править далі Оксана Забужко, доводить цілковиту спрофанованість постмодерністських ідей, де право на

власну точку зору підмінюється відверто аморальною поведінкою, а особлива позиція стає підставою для “постмодерністської диктатури”, зокрема для винахідливого шантажу та вправного маніпулювання правдою. Така практика російських еліт виглядає як відверте передражнювання Заходу з задекларованими ним правами та привілеями вільного обміну думок. Саме через те вона (ця практика) не може мати адекватної відповіді Заходу та надалі залишається ефективним способом вирішення міжнародних спорів – не так через прямий тиск, як через спритне й лицемірне обігрування смислів, що застосовуються в публічному просторі. Абсолютна незбіжність неоліберального мислення з характерним для нього культом суб’єктивної оцінки та індивідуального «я» тут увійшла в суперечність зі вправним “симулякром”, який був витворений ідеологами посткомуністичної Росії для ефективного маніпулювання громадською думкою Заходу. А це призвело до системної кризи, шляхів виходу з якої поки що не видно. Мова постмодернізму виявилася нездатною для порозуміння Сходу й Заходу. Відбулося “максимальне захарачення ноосфери ментальним сміттям, яке не підлягає жодній системній реконструкції, а просто “забиває” деконструктора “масою” різнорівневих “точкових” фантазмів, як це буває при деяких психічних розладах, – стан, що його можна визначити як, свого роду, “шизопостмодернізм” (Забужко 393).

З усією вражаючою очевидністю відкрили наші очі на цю системну кризу воєнно-конфліктні події останніх років на Сході Європи (Грузія, Крим, Донбас). Наслідки цих подій – у публічних медіа, у громадській думці, але також у мистецтві, зокрема у мистецтві слова, вільно чи невільно ведуть до оскарження постулатів постмодернізму, які в нинішніх умовах виявляють виразну дисфункційність. Постмодерна гра й іронічно-скептична відстороненість, як видно, можуть бути не тільки позицією незалежного інтелектуала, а й імітаційною стратегією, що приховує цілком протилежні цінності й може слугувати неоімперським доктринам, маскуючи їх у привабливі ліберальні шати. Відрізнити перше від другого буває вкрай складно, а то й неможливо. Відтак чітко означаються межі постмодернізму, точніше спровокованість його основних засад, які набули радикально відмінних інтерпретацій і тим самим потребують не лише локальної ревізії, а й системного “перезапуску” всього проекту. На Заході критика постмодернізму лунала вже багаторазово, як-от у працях французького соціолога й філософа Бруно Латура. Постмодерністська тенденція, що проявилася у зведенні сфери пізнання до

явищ культури й мови, вичерпала себе, як уважає цей науковець. Її варто сприймати, як мінімум, у ширших системах координат, потребу яких визначило саме життя. А отже, предмети, що нас оточують, є водночас реальними, як природа, оповідними, як дискурс, і колективними, як суспільство (Latour 16). Тільки приймаючи таку констеляцію, можна уникнути однобічності й обмеженості постмодерністського погляду на світ.

Твердження про згасання постмодернізму, таким чином, має свої підстави. Принаймні, з нинішньої української позиції виглядає цілком виразною перспективою: властивий перетин часу й місця (Схід Європи) ставить західний проєкт постмодернізму у ступор, спонукаючи до пошуку альтернативних світоглядних та естетичних моделей. Утім, такий стан речей не має викликати тільки песимістичну реакцію. Навпаки, він може по-своєму мотивувати сучасного українського інтелектуала, відкриваючи йому нові горизонти в осяганні своєї епохи. На відміну від поширеної на Заході вичерпаності парадигми постмодернізму, втоми й змудженості постмодерною грою, що набула самодостатності “гри в бісер”, в Україні складається інша ситуація, що апелює радше до культурної відкритості, множинності, спраги пізнання й радості відкриття нового. У цьому український письменник має свої переваги, які спонукають до активної праці, зокрема до такої праці його мотивує свідомість огрому “невисловленого” (*Ukrainiński palimpsest* 380), а також почуття відповідальності, постульоване обов’язком перед суспільством і часом.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Андрухович, Юрій. “Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода”. *Слово і Час*. № 3, 1999, сс. 56-66 [Andrukhovich, Yuriy. “Postmodernizm – ne napryam, ne techiya, ne moda”. *Slovo i Chas*. № 3, 1999, ss. 56-66].
- Гундорова, Тамара. *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Критика, 2005 [Gundorova, Tamara. *Pislyachornobil's'ka biblioteka. Ukraini's'kiy literaturniy postmodern*. Kritika, 2005].
- Гундорова, Тамара. *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми*. Грані-Т, 2013 [Gundorova, Tamara. *Tranzitna kul'tura. Simptomi postkolonial'noi travmi*. Grani-T, 2013].
- Деррида, Жак. *О грамматології*. Пер. Н. Автономовой. Ad Marginem, 2000 [Derrida, Zhak. *O grammatologii*. Per. N. Avtonomovoj. Ad Marginem, 2000].
- Забужко, Оксана. „І знов я влізаю в танк...”. *Вибрані тексти 2012-2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади*. Комора, 2016 [Zabuzhko, Oksana. „I znov ya vlyzayu v tank...”. *Vybrani teksty 2012-2016: Statti, ese, interv'yu, spohady*. Komora, 2016].

- “Епоха постмодернізму вже закінчується: Розмова з академічною жінкою”, вела Є. Кононенко. *Україна молода*, № 30, 2007, с. 19 [“Epokha postmodernizmu vzhe zakinchuyet’sya: Roz-mova z akademichnoyu zhinkoyu”, vela Ye. Kononenko. *Ukrayina moloda*, № 30, 2007, s. 19].
- Левинас, Эммануэль. “Тотальность и бесконечное”. Пер. И.С. Вдовиной. *Избранное: Тотальность и бесконечное*. Университетская книга, 2000 [Levinas, Emmanuel’. „Total’nost’ i beskonechnoye”. Per. I.S. Vdovinoi. *Izbrannoye: Total’nost’ i beskonechnoye*. Universitetskaya kniga, 2000].
- Лиотар, Жан-Франсуа. *Состояние постмодерна*. Пер. Н.А. Шматко, Алетейя, 1998 [Liotar, Zhan-Fransua. *Sostoyaniye postmoderna*. Per. N.A. Shmatko, Aleteyu, 1998].
- Лосик, Ореста. *Феномен свободи і французький постмодернізм*. Видавництво НТШ, 2016 [Losyk, Oresta. *Fenomen svobody i frantsuz’kyu postmodernizm*. Vydavnytstvo NTSH, 2016].
- Скоропанова, Ирина. *Русская постмодернистская литература*. Флинта – Наука, 2007 [Skoropanova, Irina. *Russkaya postmodernistskaya literatura*. Flinta – Nauka, 2007].
- Павлишин, Марко. *Українська культура з погляду постмодернізму. Канон та іконостас*. Час, 1997, с. 213-222 [Pavlyshyn, Marko. *Ukrayins’ka kul’tura z pohlyadu postmodernizmu. Kanon ta ikonostas*. Chas, 1997, ss. 213-222].
- Харчук, Роксана. *Сучасна українська проза. Постмодерний період*. Академвидав, 2008 [Khar-chuk, Roksana. *Suchasna ukrayins’ka proza. Postmodernyyu period*. Akademvydav, 2008].
- Эпштейн, Михаил. *Постмодерн в русской литературе*. Высшая школа, 2005 [Epshteyn, Mikhail. *Postmodern v russkoy literature*. Vysshaya shkola, 2005].
- Erl, Astrid. *Memory of Culture*. Trans. S.B. Young. Palgrave Macmillan, 2011.
- Fiut, Aleksander. *Być (albo nie być) Środkowoeuropejczykiem. Obrazy współczesności*. Wydawnictwo Literackie, 1999.
- Fiut, Aleksander. *Spotkanie z Innym*. Wydawnictwo Literackie, 2006.
- Hassan, Ihab. *Toward a Concept of Postmodernism*. Ohio State UP, 1987.
- Co dalej, literaturo? Jak zmienia się współcześnie pojęcie i sytuacja literatury*, edited by Andrzej Werner, Alina Brodzka, Hanna Gos, IBL i Fundacja Akademia Humanistyczna, 2008.
- Latour, Bruno. *Nigdy nie byliśmy nowoczesni. Studium z antropologii symetrycznej*. Przeł. Maciej Gdula, Oficyna Naukowa, 2011.
- Matejko, L’ubor. „От „советской литературы” к национальным литературам на постсоветском пространстве: случаи Украины, Беларуси и Азербайджана” [„От ‘sovetskoy literatury’ k natsional’nym literaturam na postsovetskom prostranstve: sluchai Ukrainy”]. *Literature and Social Change: A Voyage Through the History of Slavic Studies*, edited by L’ubor Matejko, Porta Danubiana 2017, pp. 110-121.
- Postmodernizm. Antologia przekładów*, red. Ryszard Nycz, Wydawnictwo Baran i Suszyński, 1996.
- Український палімпсест. Оksana Zabużko w rozmowie z Izą Chruślińską*. Przedmowa Adam Michnik, Wydawnicwo KEW im. J. Nowaka-Jeziorańskiego, 2013.
- Walas, Teresa. *Zrozumieć swój czas. Kultura polska po komunizmie. Rekonesans*. Wydawnictwo Literackie, 2003.

PROJEKT POSTMODERNISTYCZNY
A WSPÓŁCZESNA LITERATURA UKRAIŃSKA

Streszczenie

Przedmiotem rozważań autora jest zanikanie postmodernizmu jako doktryny filozoficznej i jako praktyk estetycznych. Z punktu widzenia współczesnej kultury ukraińskiej, która z trudem wychodzi z cienia uzależnienia kolonialnego, postmodernizm nie stał się zjawiskiem uniwersalnym. Zaistniał w latach 1986-1991 jako odpowiedź na popularny na Zachodzie światopogląd. Zmierzch postmodernizmu autor kojarzy z wydarzeniami z lat 2013-2014, które spowodowały ukształtowanie się nowego społeczeństwa ukraińskiego i kultury narodowej. Skutki owych wydarzeń – w mediach, w opinii publicznej, ale również w literaturze – podważają postulaty postmodernizmu, które w zaistniałych okolicznościach cechuje oczywista dysfunkcyjność. Postmodernistyczna gra oraz kompletny sceptycyzm mogą być, jak się okazało, nie tylko postawą niezależnego intelektualisty, ale także strategią pozorowania, maskującą doktrynę imperialną, podającą się za projekt liberalny. Odróżnienie pierwszego od drugiego bywa trudne, a czasami wręcz niemożliwe. Zarysowuje się zatem koniec postmodernizmu – profanacji ulegają jego główne zasady, co powoduje radykalnie różne interpretacje i oznacza potrzebę dekonstrukcji całego projektu. Dlatego teza o śmierci postmodernizmu ma swoje uzasadnienie na Wschodzie Europy. Czasowa i przestrzenna perspektywa ukraińska zaprzecza postmodernizmowi w jego zachodnim ujęciu, jednocześnie pobudza do poszukiwania alternatywnych modeli światopoglądowo-estetycznych. Ta sytuacja może jednak w swoisty sposób motywować ukraińskiego intelektualistę, odkrywając nowe horyzonty poznania. Zaprzeczając postmodernizmowi, literatura przywraca swój autorytet jako instytucja społecznie zaangażowana.

Słowa kluczowe: postmodernizm; doktryna; społeczeństwo; kultura; dysfunkcjonalność; język; literatura.

POSTMODERNISTIC PROJECT
AND CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE

Summary

The main subject of the research in this article is the exhaustion of postmodernism as a philosophical doctrine and aesthetical practice. Postmodernism has not become a universal phenomenon in contemporary Ukrainian literature, which is reliving the difficult process of emerging from colonial dependence. It existed in Ukraine between 1986-1991 as an answer to the worldview that was popular in the West. The end of this artistic direction the author associates with those events which took place in 2013-2014, when Ukrainian society and Ukrainian culture moved into a new phase of existence. The consequences of these events, reflected in the media, public opinion and also in literature, led to the rejection of the postulates of postmodernism. It should be said that these postulates reveal a clear dysfunctionality. The postmodernist play and general scepticism, as can be seen, can be not only a position taken by an independent, intellectual person, but also an imitation strategy that conceals a neo-imperial doctrine which is portrayed as a liberal project. Sometimes it is too difficult to distinguish one from the other. Thus, the boundaries of postmodernism are clearly defined, or more precisely, the prevalence of its basic principles are. Over time, this phenomenon has received radically different interpretations, which is why a systemic deconstruction of the whole project is required. From such a point of view, therefore, a thesis about the death of postmodernism has its reasons, especially in Eastern Europe. From the Ukrainian perspective, the characteristic crossing

of time and place (Eastern Europe) has put the Western project of postmodernism into a stupor, prompting us to search for alternative worldviews and aesthetic models. However, this artistic direction can motivate modern Ukrainian intellectuals in its own way, opening up new horizons in the comprehension of this epoch.

Key words: postmodernism; doctrine; society; culture; dysfunction; language; literature.